

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Vodič o členu 2 Protokola br. 1 uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima

---

Pravo na obrazovanje

Ažurirano 30. aprila 2017.

Izdavači i organizacije koji žele prevesti i/ili reproducirati ovaj izvještaj u obliku štampane ili elektronske publikacije pozvani su da se obrate na adresu publishing@echr.coe.int kako bi dobili daljnje upute.

Ovaj Vodič pripremio je Odjel za istraživanje i biblioteku u sklopu Direkcije *juriskonsulta*, te po Sud nije obavezujući. Tekst je finaliziran u decembru 2015, a ažuriran 30. aprila 2017; može podlijegati uređivačkoj reviziji.

Ovaj dokument dostupan je za preuzimanje na adresi <www.echr.coe.int> (Case-Law – Case-Law Analysis – Case-Law Guides).

Za najnovije informacije o publikacijama, pratite Sud na Twitteru <<https://twitter.com/echrpublication>>.

Za ovaj prijevod, koji se objavljuje u dogovoru s Vijećem Evrope i Evropskim sudom za ljudska prava, odgovoran je isključivo prevodilac.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2017

Sadržaj

Napomena čitaocima	4
I. Opći principi	5
A. Struktura člana 2 Protokola br. 1	5
B. Značenje i opseg člana 2 Protokola br. 1.....	5
C. Principi tumačenja.....	6
II. Pravo na obrazovanje.....	6
A. Princip prava na obrazovanje.....	6
B. Ograničenja pristupa obrazovanju	7
1. Jezik.....	7
2. Upisni kriteriji i prijemni ispiti.....	8
a. Upisni kriteriji	8
b. Obavezni prijemni ispit uz <i>numerus clausus</i>	8
c. Poništenje pozitivnog rezultata na prijemnom ispitu	8
3. Školarina.....	9
4. Državljanstvo.....	9
5. Uslov minimalne dobi na osnovu školskog svjedočanstva	9
6. Pravna pitanja	9
a. Zatvori.....	9
b. Krivična istraga	10
c. Mjere odstranjivanja i iseljenja	10
7. Zdravlje	10
C. Diskriminacija u pristupu obrazovanju.....	10
1. Osobe sa invaliditetom	11
2. Administrativni status i državljanstvo.....	12
3. Etničko porijeklo	12
III. Poštovanje roditeljskih prava	13
A. Opseg.....	13
B. Mogućnost izuzeća	14
C. Isticanje vjerskih simbola	15
Lista citiranih predmeta	16

Napomena čitaocima

Ovaj vodič dio je serije vodiča o sudskoj praksi koje Evropski sud za ljudska prava (u daljnjem tekstu: „Sud”, „Evropski sud” ili „Sud u Strazburu”) izdaje da bi pravnike obavijestio o temeljnim presudama koje je Sud u Strazburu donio. Konkretno, ovaj Vodič analizira i rezimira sudsku praksu po članu 2 Protokola br. 1 uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima (u daljnjem tekstu: „Konvencija” ili „Evropska konvencija”) do 31. decembra 2015. Čitaocima se nude ključni principi u ovom području, kao i relevantni precedenti.

Citirana sudska praksa izabrana je iz vodećih, značajnih i/ili novijih presuda i odluka.*

Presude Suda služe ne samo kao odluke u predmetima koje Sud razmatra, već i da se generalno razjasne, čuvaju i razvijaju pravila uspostavljena Konvencijom, čime se daje doprinos u poštivanju obaveza koje su države preuzele kao visoke strane ugovornice (*Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 18. 1. 1978, § 154, Serija A, br. 25). Zadatak sistema uspostavljenog Konvencijom jest da, u općem interesu, određuje pitanja javne politike, čime se podižu standardi zaštite ljudskih prava, a jurisprudencija u polju ljudskih prava širi u zajednici država potpisnica Konvencije (*Konstantin Markin protiv Rusije* [VV], 30078/06, § 89, ECHR 2012).

Ovaj Vodič se poziva na ključne riječi za svaki citirani član Konvencije i njenih dodatnih protokola. Pravna pitanja razmatrana u svakom predmetu rezimirana su u Listi ključnih riječi (*List of keywords*), odabranih iz rječnika termina preuzetih (uglavnom) direktno iz teksta Konvencije i njenih protokola.

Baza podataka sudske prakse (*HUDOC database*) Suda omogućava pretraživanje po ključnim riječima. Pretraživanje po ključnim riječima omogućava pronalaženje grupa dokumenata sličnog pravnog sadržaja (obrazloženja i zaključci Suda u svakom predmetu rezimiraju se ključnim riječima). Ključne riječi za pojedinačne predmete mogu se pronaći klikom na tag Case Details u bazi podataka HUDOC. Detaljnije informacije o bazi podataka HUDOC i ključnim riječima možete naći u korisničkom priručniku – *HUDOC user manual*.

---

* Citirana sudska praksa može biti na jednom ili oba službena jezika (engleski i francuski) Suda i Evropske komisije za ljudska prava. Osim ako drugačije nije navedeno, sve reference usmjeravaju na presudu u meritumu nekog od vijeća Suda. Skraćenica „(odl.)” ukazuje na to da se radi o odluci Suda, a skraćenica „[VV]” da je predmet razmatran pred Velikim vijećem.

I. Opći principi

Član 2 Protokola br. 1 – Pravo na obrazovanje

„Niko ne može biti lišen prava na obrazovanje. U vršenju svih svojih funkcija u oblasti obrazovanja i nastave država poštuje pravo roditelja da osiguraju takvo obrazovanje i nastavu koji su u skladu sa njihovim vlastitim vjerskim i filozofskim uvjerenjima.”

Ključne riječi u Bazi podataka sudske prakse (HUDOC)

Pravo na obrazovanje (P1-2) – Poštivanje vjerskih uvjerenja roditelja (P1-2) – Poštivanje filozofskih uvjerenja roditelja (P1-2)

A. Struktura člana 2 Protokola br. 1

1. Prva rečenica člana 2 Protokola br. 1 garantira pravo pojedinca na obrazovanje. Druga garantira pravo roditelja da obrazovanje njihove djece bude u skladu sa njihovim vjerskim i filozofskim uvjerenjima.
2. Član 2 Protokola br. 1 čini cjelinu kojom dominira njegova prva rečenica, dok je pravo predviđeno u drugoj rečenici dopuna osnovnog prava na obrazovanje (*Campbell i Cosans protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, § 40).

B. Značenje i opseg člana 2 Protokola br. 1

3. Član 2 Protokola br. 1 razlikuje se po svojoj negativnoj formulaciji, što znači¹ da visoke strane ugovornice ne priznaju takvo pravo na obrazovanje koje bi ih obavezalo na to da uspostave o svom trošku, ili da subvencioniraju, obrazovanje bilo koje specifične vrste ili nivoa (*Predmet „vezan za određene aspekte zakona o upotrebi jezika u obrazovanju u Belgiji”* („Belgijski jezički predmet”), § 3, str. 31). Prema tome, države nemaju pozitivnu obavezu da uspostave javni obrazovni sistem niti da subvencioniraju privatne škole. Ova područja prepuštena su njihovoj slobodi odlučivanja.
4. Međutim, to ne znači da je država obavezna samo da se uzdrži od miješanja i da nema pozitivnu obavezu da osigura poštivanje ovog prava zaštićenog članom 2 Protokola br. 1. Odredba se svakako odnosi na pravo koje podrazumijeva izvjesno materijalno značenje i obaveze koje iz njega proizlaze. Države, stoga, ne mogu poricati pravo na obrazovanje kada se radi o obrazovnim ustanovama koje su same odlučile uspostaviti ili čije su uspostavljanje odobrile.
5. Međutim, pravo na obrazovanje nije apsolutno jer iz njega mogu proizlaziti implicitno prihvaćena ograničenja, imajući na umu da „po samoj svojoj prirodi zahtijeva da ga država uređuje” (*Ibid.*, § 5, str. 32; vidjeti također, *mutatis mutandis*, *Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, § 38; *Fayed protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, § 65). Stoga domaće vlasti u takvim stvarima uživaju određeni stepen slobodne procjene, iako konačnu odluku o poštivanju zahtjeva iz Konvencije donosi Sud. Kako bi se osiguralo da nametnuta ograničenja ne ograničavaju ovo pravo u takvoj mjeri da narušavaju samu njegovu suštinu i lišavaju ga efikasnosti, Sud se mora zadovoljiti time da su predvidiva za one na koje se odnose i da se preduzimaju u svrhu nekog legitimnog cilja (*Leyla Şahin protiv Turske* [VV], § 154).

1. To je potvrđeno u *travaux préparatoires* (vidjeti naročito Doc. CM/WP VI (51) 7, str. 4, i AS/JA (3) 13, str. 4). Odustajući od „pozitivne formulacije”, koju je usvojila Skupština Vijeća Evrope u augustu 1950, države potpisnice, po svemu sudeći, nisu željele da prva rečenica člana 2 Protokola br. 1 bude tumačena kao obaveza države da preduzme efikasne mjere kako bi pojedincima osigurala obrazovanje po njihovom izboru i da sama uspostavi obrazovanje ili subvencionira privatno obrazovanje.

6. Za razliku od stajališta u pogledu članova 8 do 11 Konvencije, u članu 2 Protokola br. 1 dozvoljena ograničenja nisu određena iscrpnim spiskom „legitimnih ciljeva”. Nadalje, ograničenje je u skladu s članom 2 Protokola br. 1 ako postoji razuman odnos proporcionalnosti između upotrijebljenih sredstava i cilja u čiju svrhu se koriste (*Ibid.*, §§ 154 et seq.).

7. Konvencija se mora tumačiti u cjelini, a član 2 Protokola br. 1 predstavlja, bar u svojoj drugoj rečenici, *lex specialis* u odnosu na član 9, u stvarima koje se tiču obrazovanja i podučavanja (*Folgerø i drugi protiv Norveške* [VV], § 84; *Lautsi i drugi protiv Italije* [VV], § 59 i *Osmanoğlu i Kocabaş protiv Švicarske*, §§ 90–93).

C. Principi tumačenja

8. U demokratskom društvu pravo na obrazovanje, koje je neophodno za unapređivanje ljudskih prava, igra tako temeljnu ulogu da restriktivno tumačenje prve rečenice člana 2 Protokola br. 1 ne bi bilo u skladu sa ciljem i svrhom te odredbe (*Leyla Şahin protiv Turske* [VV], § 137; *Timishev protiv Rusije*, § 64).

9. Dvije rečenice koje čine član 2 Protokola br. 1 moraju se tumačiti ne samo u svjetlu jedna druge, već naročito u svjetlu članova 8, 9 i 10 Konvencije koji proglašavaju pravo svakog, uključujući roditelje i djecu, „na poštovanje njihovog privatnog i porodičnog života”, na „slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti” i na „slobodu primanja i prenošenja informacija i ideja” (*Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen protiv Danske*, § 52). Pored toga, član 2 Protokola br. 1 također je usko vezan za član 14 Konvencije i za zabranu diskriminacije.

10. Kako bi tumačio pojmove sadržane u članu 2 Protokola br. 1, Sud se već u svojoj praksi oslanjao na međunarodne instrumente kao što su Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948), Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju (1960), Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966), Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966), Konvencija UN-a o pravima djeteta (1989) (*Catan i drugi protiv Republike Moldavije i Rusije* [VV] §§ 77–81), Konvencija o priznavanju kvalifikacija u visokom obrazovanju u evropskoj regiji (*Leyla Şahin protiv Turske* [VV], § 66) i revidirana Evropska socijalna povelja (*Ponomaryovi protiv Bugarske*).

II. Pravo na obrazovanje

Prva rečenica člana 2 Protokola br. 1 – Pravo na obrazovanje

„Niko ne može biti lišen prava na obrazovanje. (...)”

A. Princip prava na obrazovanje

11. Pravo na obrazovanje obuhvata pravo pristupa obrazovnim ustanovama koje postoje u dato vrijeme (*Belgijski jezički predmet*, § 4, str. 31), prenošenju znanja i intelektualnom razvoju (*Campbell i Cosans protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, § 33), ali i mogućnosti izvlačenja koristi iz stečenog obrazovanja, što znači, pravo da se u skladu sa važećim pravilima pojedinačne države dobije neki oblik zvaničnog priznanja završenog obrazovanja (*Belgijski jezički predmet*, §§ 3–5, str. 30–32) kao što je, naprimjer, kvalifikacija. Međutim, odbijanje da se prizna specijalizirani medicinski kurs pohađan u inostranstvu, zato što nisu zadovoljeni potrebni uslovi, ne predstavlja povredu člana 2 Protokola br. 1 (*Kök protiv Turske*, § 60).

12. Član 2 Protokola br. 1 tiče se osnovnog školovanja (*Sulak protiv Turske* (odl.)), ali i srednjeg obrazovanja (*Kipar protiv Turske* [VV], § 278), visokog obrazovanja (*Leyla Şahin protiv Turske* [VV], § 141; *Mürsel Eren protiv Turske*, § 41) i specijaliziranih kurseva. Stoga su nosioci prava garantiranog članom 2 Protokola br. 1 djeca, ali i odrasli, odnosno svaka osoba koja želi uživati pravo na obrazovanje (*Velyo Velev protiv Bugarske*).

13. Nadalje, država je odgovorna kako za javne tako i za privatne škole (*Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen protiv Danske*). Osim toga, država ne može na privatne institucije ili pojedince prenijeti svoju obavezu da osigura pravo na obrazovanje za sve. Član 2 Protokola br. 1 garantira pravo na otvaranje i vođenje privatne škole, ali države nemaju pozitivnu obavezu da subvencioniraju određeni oblik nastave (*Verein Gemeinsam Lernen protiv Austrije* (odl.)). Štaviše, nije moguće utvrditi da druga rečenica člana 2 Protokola br. 1 uz Konvenciju nameće obavezu prijema djeteta u privatnu školu (*Sanlısoy protiv Turske* (odl.)). Konačno, država ima pozitivnu obavezu da štiti učenike od lošeg postupanja kako u državnim tako i u privatnim školama (*O'Keeffe protiv Irske* [VV], §§ 144–152).

14. Pravo na obrazovanje garantirano prvom rečenicom člana 2 Protokola br. 1 po samoj svojoj prirodi traži da država uspostavi propise, ali ti propisi mogu imati različite vremenske i prostorne odrednice u skladu s potrebama i resursima zajednice i pojedinaca. Ti propisi nikad ne smiju povrijediti suštinu prava na obrazovanje niti biti u suprotnosti sa drugim pravima zaštićenim Konvencijom. Konvencija, stoga, implicira pravednu ravnotežu između zaštite općeg interesa zajednice i poštivanja osnovnih ljudskih prava (*Belgijski jezički predmet*, § 5, str. 32).

B. Ograničenja pristupa obrazovanju

15. Ograničenja prava na obrazovanje postoje, iako se u članu 2 Protokola br. 1 ne navode nikakva izričita ograničenja. Međutim, nijedno ograničenje ne smije uskraćivati ovo pravo u toj mjeri da narušava njegovu suštinu i lišava ga efikasnosti. Sva ograničenja moraju biti predvidiva za one kojih se tiču i moraju biti u službi legitimnog cilja, iako član 2 Protokola br. 1 ne sadrži iscrpan spisak „legitimnih ciljeva” (*Leyla Şahin protiv Turske*, § 154).

16. Stoga pravo na obrazovanje ne isključuje disciplinske mjere, naročito kada se radi o privremenom ili trajnom isključenju iz obrazovne institucije zbog prevare (*Sulak protiv Turske* (odl.)) ili zbog lošeg vladanja (*Whitman protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.)).

17. Sud je zbog nedostatka „značajne štete” (član 35 § 3(b) Konvencije) odbacio predstavku o privremenom isključenju učenika (vidjeti specifične okolnosti u odluci *C. P. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.)).

1. Jezik

18. Član 2 Protokola br. 1 ne specificira jezik na kojem se mora održavati nastava kako bi se osiguralo poštovanje prava na obrazovanje. Međutim, pravo na obrazovanje bilo bi besmisleno ako ne bi u prilog svojim korisnicima impliciralo pravo na obrazovanje na nacionalnom jeziku, odnosno jednom od nacionalnih jezika (*Belgijski jezički predmet*, § 3, str. 31).

19. Tako se predmet *Catan i drugi protiv Republike Moldavije i Rusije* [VV] ticao povrede prava na obrazovanje usljed prisilnog zatvaranja škola u vezi sa jezičkom politikom separatističkih vlasti i mjerama uznemiravanja koje su pratile njihovo ponovno otvaranje. Ništa nije upućivalo na to da su te mjere u službi nekog legitimnog cilja. Veliko vijeće naglasilo je temeljni značaj osnovnog i srednjeg obrazovanja za lični razvoj i budući uspjeh svakog djeteta. Ponovilo je postojanje prava na obrazovanje na nacionalnom jeziku. Odgovornost države u pogledu miješanja u pravo na obrazovanje nastupa kada država u datom periodu vrši efektivnu kontrolu nad relevantnom administracijom, bez obzira na to što se ni direktno ni indirektno ne miješa u jezičku politiku te administracije.

20. Privremeno isključenje studenata koji su od uprave univerziteta tražili uvođenje izborne nastave na kurdsom jeziku također je predstavljalo povredu ovog člana (*İrfan Temel i drugi protiv Turske*).

2. Upisni kriteriji i prijemni ispiti

21. Odbijanje države da garantira pristup školi može predstavljati povredu prava na obrazovanje (*Campbell i Cosans protiv Ujedinjenog Kraljevstva*).

22. Sud, međutim, priznaje proporcionalnost određenih ograničenja s pravom na pristup obrazovanju.

a. Upisni kriteriji

23. Država može nametnuti kriterije za upis na određenu obrazovnu instituciju. Međutim, nepredvidivo mijenjanje pravila koja određuju pristup univerzitetu, i to bez prijelaznih korektivnih mjera može predstavljati povredu člana 14 Konvencije u vezi s članom 2 Protokola br. 1 (*Altınay protiv Turske*, §§ 56–61). Tako je osporena razlika u postupanju, s obzirom na nepredvidivost, za podnosioca predstavke, promjene pravila o pristupu visokom obrazovanju i nedostatak bilo kakvih korektivnih mjera primjenjivih na njegov slučaj, ograničila pravo podnosioca predstavke na pristup visokom obrazovanju jer je to pravo lišila efikasnosti, pa stoga nije bila razumno proporcionalna svom cilju.

24. Ograničavanje pristupa akademskim studijima studentima kandidatima koji su postigli akademski nivo potreban da bi se iz ponuđenih kurseva izvukla najveća korist nije smatrana poricanjem prava na obrazovanje (*X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije). U tom predmetu, podnositelj predstavke nije položio ispite na prvoj godini i nije pohađao sve obavezne vježbe. Univerzitet je smatrao da on nije postigao dovoljan nivo kako bi ponovio prvu godinu tog studija, ali nije isključio mogućnost studiranja na nekom drugom predmetu.

25. Osim toga, država ima pravo utvrditi maksimalno trajanje univerzitetskih studija. U Odluci Komisije u predmetu *X. protiv Austrije*, austrijska vlada je ograničila maksimalno trajanje medicinskih studija na sedam godina, te je odbila podnosiocu predstavke dati pristup bilo kom studiju medicine s obzirom na to da u predviđenom roku nije položio neophodne ispite.

b. Obavezni prijemni ispit uz *numerus clausus*

26. Zakonodavstvo koje nameće prijemni ispit uz *numerus clausus* za univerzitetski studij medicine i stomatologije (u javnom i privatnom sektoru) nije predstavljalo povredu prava na obrazovanje (*Tarantino i drugi protiv Italije*). Što se tiče prijemnog ispita, ocjenjivanje kandidata putem relevantnih testova kako bi se identificirali najzaslužniji studenti predstavlja proporcionalnu mjeru osmišljenu kako bi se na univerzitetima osigurao minimalni i zadovoljavajući nivo obrazovanja. Što se tiče sistema *numerus clausus*, njegovo postojanje opravdano je sa stanovišta kapaciteta i resursa univerziteta, pritom uzimajući u obzir i potrebu društva za određenom profesijom.

c. Poništenje pozitivnog rezultata na prijemnom ispitu

27. Poništavanje pozitivnog rezultata kandidata na univerzitetskom prijemnom ispitu, zbog njegovog lošeg uspjeha u prethodnim godinama, predstavljalo je povredu njegovog prava na obrazovanje (*Mürsel Eren protiv Turske*). Ta odluka nije imala pravnu osnovu ni razumno obrazloženje, te je stoga bila proizvoljna.

3. Školarina

28. Države mogu imati legitimne razloge da do određene mjere, ali ne i u potpunosti ograniče korištenje javnih usluga koje troše velike resurse u području obrazovanja. Polje slobodne procjene države u ovom području povećava se u skladu sa nivoom obrazovanja, a obrnuto je proporcionalno značaju tog obrazovanja za one kojih se tiče i za društvo u cjelini. Srednje obrazovanje igra sve veću ulogu za uspješan razvoj ličnosti i za društvenu i profesionalnu integraciju pojedinaca na koje se odnosi. Bilo kakva ograničenja kojima podliježe naročito ne smiju za posljedicu imati stvaranje diskriminatorskog sistema u suprotnosti s članom 14 Konvencije (*Ponomaryovi protiv Bugarske* – vidjeti § 41 u produžetku teksta).

4. Državljanstvo

29. Pravo na obrazovanje ne podrazumijeva pravo stranog državljanina na ulazak u određenu zemlju i boravak u njoj (*Strani studenti protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije, § 4). S obzirom na to da se garantirano pravo tiče prvenstveno osnovnog obrazovanja, isključenje stranog studenta u principu ne predstavlja miješanje u njegovo pravo na obrazovanje.

30. Inače, samo izrazito uvjerljiva razmatranja mogu navesti Sud da razliku u postupanju zasnovanu isključivo na državljanstvu ocijeni kao usklađenu s Konvencijom. Pravo na obrazovanje direktno je zaštićeno Konvencijom, a tiče se javne usluge specifične prirode koja je od koristi ne samo svojim korisnicima, već, u širem smislu, i cjelokupnom društvu, čija demokratska dimenzija podrazumijeva integraciju manjina (*Ponomaryovi protiv Bugarske*).

31. Osim toga, u predmetu *Timishev protiv Rusije* djeci podnosioca predstavke uskraćen je upis u školu koju su pohađala prethodne dvije godine. Istinski razlog uskraćivanja bio je taj što je podnosilac predstavke predao svoju migrantsku karticu i time izgubio pravo na prijavu mjesta stanovanja u relevantnom gradu. Međutim, ruski zakon nije dozvoljavao da uživanje prava na obrazovanje djece bude uslovljeno prijavom mjesta stanovanja njihovih roditelja. Sud je stoga bio mišljenja da je djeci podnosioca predstavke uskraćeno pravo na obrazovanje predviđeno domaćim zakonom.

5. Uslov minimalne dobi na osnovu školskog svjedočanstva

32. Sud je kao očigledno neosnovanu proglasio neprihvatljivom predstavku koja je osporavala uslov svjedočanstva o završenoj osnovnoj školi za upis na kurs učenja Kur'ana (*Çiftçi protiv Turske* (odl.)). Svrha ovog ograničenja bila je osigurati da su djeca koja žele pohađati vjersku nastavu na kursovima učenja Kur'ana postigla određenu „zrelost” kroz obrazovanje na nivou osnovne škole. Propisani uslov zapravo je osmišljen kako bi se ograničila moguća indoktrinacija maloljetnika u dobi kada razmišljaju o mnogim stvarima i kada bi, štaviše, lako mogli pasti pod utjecaj kurseva učenja Kur'ana.

6. Pravna pitanja

a. Zatvori

33. Osobe zakonito lišene slobode nastavljaju uživati sva osnovna prava i slobode garantirane Konvencijom, sa izuzetkom prava na slobodu. Stoga imaju pravo na obrazovanje garantirano članom 2 Protokola br. 1. Odbijanje da se zatvorenik upiše u postojeću zatvorsku školu predstavljalo je povredu te odredbe (*Velyo Veleu protiv Bugarske*). Međutim, zatvorenici nemaju pravo na to da se pozivaju na član 2 Protokola br. 1 kako bi državi nametnuli obavezu da organizira određenu vrstu obrazovanja ili obuke u zatvoru.

34. Činjenica da je podnosilac predstavke, tokom perioda provedenog u zatvoru nakon sudske osude, bio spriječen nastaviti svoje univerzitetske studije nije protumačena kao uskraćivanje prava na obrazovanje u smislu člana 2 Protokola br. 1 (*Georgiou protiv Grčke* (odl.); *Durmaz i drugi protiv Turske* (odl.); *Arslan protiv Turske* (odl.)). Pored toga, Sud je kao očigledno neosnovanu proglasio

neprihvatljivom predstavku koja se ticala nemogućnosti podnosioca predstavke da završi posljednju godinu srednje škole dok je služio zatvorsku kaznu (*Epistatu protiv Rumunije*).

b. Krivična istraga

35. U predmetu *Ali protiv Ujedinjenog Kraljevstva* Sud je zaključio da učenik može biti dugotrajno isključen iz srednje škole dok traje krivična istraga incidenta koji se odigrao u školi, a da to ne predstavlja poricanje prava na obrazovanje, pod uslovom da se poštuje princip proporcionalnosti. Podnosilac predstavke bio je isključen iz školske nastave samo do okončanja krivične istrage. Štaviše, podnosiocu predstavke ponuđeno je alternativno obrazovanje tokom perioda isključenja i iako alternativa nije pokrivala cijeli nacionalni nastavni plan i program, bila je zadovoljavajuća u svjetlu činjenice da se period isključenja u svakom trenutku smatrao privremenim do ishoda krivične istrage. Međutim, situacija bi svakako mogla biti drugačija da je učenik u dobi obaveznog školovanja trajno isključen iz jedne škole i da kasnije nije bio u mogućnosti pohađati redovno obrazovanje u skladu sa nacionalnim nastavnim planom i programom u nekoj drugoj školi.

c. Mjere odstranjivanja i iseljenja

36. Prekid obrazovanja usljed deportacije nije smatran povredom člana 2 Protokola br. 1. Ako mjera odstranjivanja nekoga spriječi da nastavi svoje obrazovanje u datoj zemlji, ta mjera se ne može *per se* smatrati miješanjem u pravo te osobe na obrazovanje u smislu odredbe ovog člana (vidjeti odluke Komisije u predmetima *Sorabjee protiv Ujedinjenog Kraljevstva*; *Jaramillo protiv Ujedinjenog Kraljevstva*; *Dabhi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*).

37. Nadalje, deložacija romskog podnosioca predstavke sa njegove zemlje, dok su njegovi unuci pohađali školu pored svog doma na toj zemlji, nije činila povredu člana 2 Protokola br. 1. Podnosilac predstavke nije uspio potkrijepiti svoje pritužbe da je njegovim unucima efektivno uskraćeno pravo na obrazovanje usljed planskih mjera koje su bile predmet pritužbe (*Lee protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV]).

7. Zdravlje

38. Kašnjenje u ponovnom upisu djece kojoj je pogrešno dijagnosticirana lepra i koja su izbačena iz škole predstavljalo je povredu člana 2 Protokola br. 1 zato što kašnjenje nije bilo proporcionalno legitimnom cilju (*Memlika protiv Grčke*). Kada postoji potreba da vlasti preduzmu odgovarajuće mjere kako bi se izbjegao rizik od zaraze, u svrhu zaštite zdravlja djece i nastavnika, vlasti su obavezne djelovati savjesno i ekspeditivno kako bi pomirile zaštitu interesa zajednice sa interesima pojedinaca koji podliježu takvim mjerama.

C. Diskriminacija u pristupu obrazovanju

39. Kada država primjenjuje drugačije postupanje u provođenju svojih obaveza shodno članu 2 Protokola br. 1, moguće je povlačenje pitanja iz opsega člana 14 Konvencije.

Član 14 Konvencije – Zabrana diskriminacije

„Uživanje prava i sloboda predviđenih ovom konvencijom osigurava se bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, kao što su spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza sa nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status.“

40. Da se razlika u postupanju ne bi smatrala diskriminatornom, mora za svrhu imati neki legitiman cilj. U *Belgijskom jezičkom predmetu* Sud je imao priliku razmatrati pitanje nemogućnosti djece kojima je francuski maternji jezik, a koja žive u regiji holandskog govornog područja, da prate

nastavu na francuskom, dok su djeca koja govore holandski a žive u francuskom govornom području mogla pratiti nastavu na holandskom. Zaključio je da ova mjera nije nametnuta u interesu škola, iz administrativnih ili finansijskih razloga, već je proistjecala isključivo iz pitanja vezanih za jezik (§ 32, str. 70). Stoga je došlo do povrede člana 2 Protokola br. 1 u vezi s članom 14 Konvencije.

41. Za usklađenost s članom 14 nije dovoljno samo postojanje legitimnog cilja. Razlika u postupanju također mora biti proporcionalna. Stoga, kada je Sud razmatrao izmjene sistema pristupa univerzitetu, utvrdio je povredu člana 14 u vezi s članom 2 Protokola br. 1 iako je cilj tih promjena bilo brzo unapređenje kvaliteta visokog obrazovanja. Sud je zauzeo stav da, zbog nepredvidivosti u pogledu njegove primjenjivosti i nedostatka bilo kakvih korektivnih mjera, provođenje novog sistema nije bilo razumno proporcionalno datom cilju (*Altınay protiv Turske*, § 60).

1. Osobe sa invaliditetom

42. Specifičan slučaj osoba sa invaliditetom tek je nedavno pokrenut pred Sudom. U skladu s članom 2 Protokola br. 1, kada se uzima samostalno, bivša Komisija zauzela je stav da postoji sve veći opseg mišljenja prema kojima djecu sa invaliditetom treba, kad je god to moguće, odgajati sa drugom djecom njihovog uzrasta. Međutim, tu politiku nije moguće primjenjivati na svu djecu sa invaliditetom. Relevantnim vlastima ostavljeno je široko polje slobode odlučivanja o tome kako najbolje iskoristiti raspoložive resurse u interesu djece sa invaliditetom općenito. Sud je nedavno, u predmetu koji se tiče člana 14 i člana 2 Protokola br. 1, uzetih zajedno, ukazao na to da njegov zadatak nije utvrditi resurse koji će biti raspodijeljeni za ispunjavanje obrazovnih potreba djece sa invaliditetom. Nacionalne vlasti, zahvaljujući svom neposrednom i redovnom kontaktu sa zainteresiranim stranama u svojoj zemlji, u principu su u boljem položaju od nekog međunarodnog suda da odlučuju o datoj situaciji i relevantnim lokalnim potrebama (*Çam protiv Turske*, § 66). Međutim, nacionalne vlasti moraju naročitu pažnju posvetiti posljedicama odluka kojima se određuje kakav će izbor imati najranjivije grupe (*Ibid.*, § 67).

43. Prema mišljenju Komisije, druga rečenica člana 2 Protokola br. 1 ne zahtijeva da dijete s teškim mentalnim invaliditetom bude primljeno u redovnu privatnu školu umjesto da bude smješteno u specijalnu školu za djecu sa invaliditetom gdje mu je mjesto osigurano (*Graeme protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije). Na sličan način, druga rečenica člana 2 ne zahtijeva da dijete sa ozbiljnim oštećenjem sluha bude smješteno u redovnu školu (ili uz trošak dodatnog nastavnog osoblja koje bi bilo potrebno ili na štetu drugih učenika) umjesto u specijalnu školu koja za njega ima raspoloživo mjesto (*Klerks protiv Holandije*, odluka Komisije). Upotreba javnog novca i resursa također je dovela do zaključka da neugradnja lifta u jednoj osnovnoj školi za potrebe učenika sa mišićnom distrofijom ne podrazumijeva povredu člana 2 Protokola br. 1, bez obzira na to da li se uzima samostalno ili u vezi s članom 14 Konvencije (*McIntyre protiv Ujedinjenog Kraljevstva*). U istom smislu, odbijanje samo jedne škole – koja nema odgovarajuće pogodnosti – da upiše dijete sa invaliditetom ne može se – samo po sebi – smatrati kršenjem obaveza iz člana 2 Protokola br. 1 uz Konvenciju od strane države, niti sistemskim poricanjem prava na obrazovanje podnosioca predstavke na osnovu njegovog invaliditeta (*Kalkanlı protiv Turske* (odl.)).

44. U predmetu *Sanlısoy protiv Turske* (odl.) podnosilac predstavke žalio se na diskriminatornu povredu njegovog prava na obrazovanje zbog njegovog autizma. Nakon razmatranja činjeničnog stanja i situacije maloljetnika, Sud je zaključio da nije došlo do sistemskog poricanja prava na obrazovanje podnosioca predstavke zbog njegovog autizma niti do propusta države da ispuni svoje obaveze iz člana 2 Protokola br. 1, uzetog u vezi s članom 14 Konvencije. Iz tog razloga, Sud je odbacio predstavku.

45. Sud je ipak naveo da mora uzimati u obzir promjene u okolnostima međunarodnog i evropskog prava i odgovoriti, naprimjer, na eventualni novi konsenzus o standardima koji se imaju postići. U tom je smislu istaknuo važnost temeljnih principa univerzalnosti i nediskriminacije za uživanje prava na obrazovanje, a koji su zaštićeni mnogim međunarodnim instrumentima. Nadalje je naglasio da je

inkluzivno obrazovanje priznato kao najispravniji način garantiranja tih temeljnih principa (*Çam protiv Turske*, § 64 i *Sanlısoy protiv Turske* (odl.), § 59). Član 14 Konvencije mora se tumačiti u svjetlu zahtjeva tih instrumenata po pitanju razumnog prilagođavanja – u smislu „neophodnih i odgovarajućih izmjena i prilagodbi koje ne nameću nesrazmjeran ili neprimjeren teret, potrebnih u konkretnom slučaju” – koje osobe sa invaliditetom imaju pravo očekivati kako bi se osiguralo da „uživaju, odnosno ostvaruju ravnopravno sa drugima sva ljudska prava i osnovne slobode” (član 2 Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom). Takvo razumno prilagođavanje pomaže u ispravljanju činjeničnih nejednakosti koje su neopravdane i stoga čine diskriminaciju (*Çam protiv Turske*, § 65, i *Sanlısoy protiv Turske* (odl.), § 60).

46. U predmetu *Çam protiv Turske*, odbijanje upisa na Muzičku akademiju slijepoj osobi, iako je položila prijemni ispit, predstavljalo je povredu člana 14 u vezi s članom 2 Protokola br. 1. Relevantne domaće vlasti ni u jednoj fazi nisu pokušale utvrditi potrebe podnositeljice predstavke niti objasniti kako bi njena sljepoća ometala njen pristup muzičkom obrazovanju, niti su ikad razmotrile posebne prilagodbe kako bi ispunile eventualne posebne obrazovne potrebe nastale usljed sljepoće podnositeljice predstavke.

2. Administrativni status i državljanstvo

47. U predmetu *Ponomaryovi protiv Bugarske*, Sud je razmatrao slučaj dva učenika sa ruskim državljanstvom koji su živjeli u Belgiji sa svojom majkom ali nisu posjedovali dozvole za stalni boravak. Iako je srednje obrazovanje u Bugarskoj besplatno, ovoj dvojici učenika je zbog njihovog administrativnog statusa naplaćena školarina. Podnosioci predstavke nisu bili u položaju pojedinaca koji u zemlju dolaze nezakonito, a zatim traže pravo korištenja njenih javnih usluga, uključujući besplatno školovanje. Čak i kada su se podnosioci predstavke našli u situaciji stranih državljana bez stalnih boravišnih dozvola, donekle nenamjerno, vlasti nisu imale nikakav materijalni prigovor na njihov ostanak u Bugarskoj i, po svemu sudeći, nikad nisu imale ozbiljnu namjeru da ih deportuju. Bugarske vlasti nisu ovu situaciju uzele u obzir. U svakom slučaju, zakonodavstvo nije predviđalo nikakav izuzetak od obaveze plaćanja školarine. Zbog toga, a u svjetlu važnosti srednjeg obrazovanja, Sud je zaključio da je obaveza dva učenika da plaćaju školarinu za srednje obrazovanje zbog svog državljanstva i imigrantskog statusa predstavljala povredu člana 14 Konvencije uzetog u vezi s članom 2 Protokola br. 1.

3. Etničko porijeklo

48. Sud je u mnoštvu predmeta razmatrao teškoće vezane za obrazovanje romske djece u nekoliko evropskih država (*D. H. i drugi protiv Češke Republike* [VV], § 205). Usljed svoje turbulentne historije i stalnog seljenja, Romi su postali specifična vrsta ugrožene i ranjive manjine. Zato se za njih zahtijeva posebna zaštita, a ta zaštita proteže se i na polje obrazovanja (*Ibid.*, § 182).

49. S obzirom na ranjivost romske zajednice, razlika u postupanju kako bi se ispravila nejednakost učinila je neophodnim da države posebnu pažnju posvećuju njihovim potrebama i da nadležne vlasti omoguću upis romske djece čak i kada im nedostaju neki od potrebnih administrativnih dokumenata (*Sampanis i drugi protiv Grčke*, § 86).

50. Međutim, samo upisivanje romske djece u škole nije dovoljno za utvrđivanje usklađenosti s članom 14 Konvencije u vezi s članom 2 Protokola br. 1. S tim u vezi Sud se značajno oslanjao na izvještaje Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije (engl. *European Commission against Racism and Intolerance*, ECRI) (*Oršuš i drugi protiv Hrvatske* [VV]; *D. H. i drugi protiv Češke Republike* [VV]). Upis se također mora odvijati pod zadovoljavajućim uslovima. Sud je prihvatio da je odluka države da zadrži sistem specijalnih škola bila motivirana željom da se pronađe rješenje za djecu s posebnim obrazovnim potrebama (*Ibid.*, § 198). Na sličan način, privremeno smještanje djece u odvojena odjeljenja zbog nedovoljnog poznavanja jezika nije, kao takvo, automatski suprotno članu 14 (*Oršuš i drugi protiv Hrvatske* [VV], § 157). Međutim, neopravdano razmještanje romske djece u

specijalne škole ima dugu historiju širom Evrope (*Horváth and Kiss protiv Mađarske*, § 115). Stoga uređivanje školovanja za romsku djecu moraju pratiti zaštite koje će osigurati da država uzima u obzir njihove posebne potrebe (*D. H. i drugi protiv Češke Republike* [VV], § 207; *Sampanis i drugi protiv Grčke*, § 103). Odluka mora biti transparentna i zasnovana na jasno definiranim kriterijima, a ne samo na etničkom porijeklu (*Ibid.*, § 89; *Oršuš i drugi protiv Hrvatske* [VV], § 182). Konačno, takve mjere ne mogu se smatrati razumnim i proporcionalnim kada za rezultat imaju obrazovanje koje pogoršava teškoće romske djece i dovodi u pitanje njihov kasniji lični razvoj umjesto da rješava njihove stvarne probleme i pomaže im da se integriraju u redovne škole i izgrade vještine koje će im omogućiti da žive među većinskim stanovništvom (*D. H. i drugi protiv Češke Republike*, § 207). Nije dovoljan izostanak diskriminatorne namjere. Države imaju pozitivnu obavezu da preduzimaju pozitivne efikasne mjere protiv segregacije (*Lavida i drugi protiv Grčke*, § 73).

III. Poštovanje roditeljskih prava

Druga rečenica člana 2 Protokola br. 1 – Pravo na obrazovanje

„(...) U vršenju svih svojih funkcija u oblasti obrazovanja i nastave, država poštuje pravo roditelja da osiguraju takvo obrazovanje i nastavu koji su u skladu sa njihovim vlastitim vjerskim i filozofskim uvjerenjima.”

A. Opseg

51. Pravo roditelja na poštivanje njihovih vjerskih i filozofskih uvjerenja nadograđuje se na osnovno pravo na obrazovanje. Stoga, roditelji ne smiju na osnovu svojih uvjerenja negirati pravo djeteta na obrazovanje (*Konrad i drugi protiv Njemačke* (odl.)).

52. Termin „roditelji” Sud uglavnom tumači u širem smislu; nije ograničen samo na očeve i majke, već može uključivati, najmanje, djeda i baku (*Lee protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV]). U obratnom slučaju, dijete koje pohađa obrazovanje ne može za sebe tvrditi da je žrtva prava garantiranih roditeljima drugom rečenicom člana 2 Protokola br. 1 (*Eriksson protiv Švedske*, § 93).

53. Riječ „poštuje” znači više od „priznaje” ili „uzima u obzir”; pored, prvenstveno, negativne obaveze podrazumijeva i izvjesnu pozitivnu obavezu na strani države (*Campbell i Cosans protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, § 37). Što se tiče riječi „uvjerenja”, uzete samostalno, ona nije sinonim za „mišljenja” i „ideje”. Označava stajališta koja dostižu izvjestan nivo uvjerenosti, ozbiljnosti, kohezije i značaja (*Valsamis protiv Grčke*, §§ 25 i 27). Odbijanje roditelja da prihvate tjelesno kažnjavanje u školi njihovog djeteta stoga spada u njihova filozofska uvjerenja (*Campbell i Cosans protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, § 36).

54. Član 2 Protokola br. 1 primjenjiv je na sve nastavne predmete, a ne samo na vjeronauk. Seksualno obrazovanje i etika stoga spadaju u opseg člana 2 Protokola br. 1 (*Jimenez Alonso i Jimenez Merino protiv Španije*; *Dojan i drugi protiv Njemačke* (odl.); *Appel-Irrgang i drugi protiv Njemačke* – vidjeti § 53 u produžetku teksta).

55. Štaviše, ova odredba odnosi se i na sadržaj nastave i na način njenog provođenja. Član 2 Protokola br. 1 stoga je primjenjiv i na obavezu učešća u paradi izvan školskog područja za vrijeme praznika. Sud je bio iznenađen da se od učenika može zahtijevati da učestvuju u takvom događaju pod prijetnjom isključenja iz škole – pa čak i privremene prirode. Međutim, zaključio je da takva obilježavanja nacionalnih događaja služe, na svoj način, i pacifističkim ciljevima i javnom interesu, te da prisustvo vojnih predstavnika na nekim od parada samo po sebi ne mijenja prirodu tih parada. Nadalje, obaveza koja se odnosila na učenicu nije lišavala njene roditelje njihovog prava da

prosvjetle i savjetuju svoju djecu, odnosno da djecu izvedu na put koji je u skladu sa njihovim vlastitim vjerskim i filozofskim uvjerenjima (*Efstratiou protiv Grčke*, § 32; *Valsamis protiv Grčke*, § 31).

56. Utvrđivanje i planiranje nastavnog plana i programa u principu spada u nadležnost država ugovornica (*Ibid.*, § 28) i ne postoji ništa što bi ga spriječilo da sadrži informacije ili znanja vjerske ili filozofske prirode (*Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen protiv Danske*, § 53).

B. Mogućnost izuzeća

57. Roditelji se ponekad pozivaju na pravo poštivanja njihovih vjerskih uvjerenja kako bi opravdali odluku da svoju djecu obrazuju kod kuće. Sud, s tim u vezi, navodi da, po svemu sudeći, ne postoji konsenzus među državama ugovornicama o obaveznom pohađanju osnovne škole. Dok neke zemlje dozvoljavaju obrazovanje kod kuće, druge predviđaju obavezno pohađanje državne ili privatne škole. Usljed toga Sud je prihvatio da u polje slobodne procjene države spada stajalište da nije samo stjecanje znanja važan cilj osnovnoškolskog obrazovanja, već su to i integracija u društvo i prvi doživljaji društva, te da se ti ciljevi ne mogu ispuniti u istoj mjeri obrazovanjem kod kuće, čak i kada ono omogućava djeci da steknu isti standard znanja koji pruža osnovnoškolsko obrazovanje. U istom predmetu Sud je, nadalje, smatrao usklađenim sa vlastitom sudskom praksom o važnosti pluralizma za demokratiju rezonovanje domaćih sudova koje je isticalo i opći interes društva da se izbjegne pojava paralelnih društava zasnovanih na odvojenim filozofskim uvjerenjima i važnost integracije manjina u društvo. Stoga je kao očigledno neosnovanu odbacio pritužbu vezanu za nedozvoljavanje roditeljima da svoju djecu obrazuju kod kuće (*Konrad i drugi protiv Njemačke* (odl.)).

58. Ponekad je neophodno, u svrhu poštivanja filozofskih uvjerenja roditelja, da učenici imaju mogućnost izuzeća iz određene nastave. U predmetu *Folgerø i drugi protiv Norveške* [VV] (§§ 95–100), odbijanje da se roditeljima podnosiocima predstavke odobri potpuno izuzeće njihove djece iz nastave „kršćanstva, religije i filozofije” u državnim osnovnim školama dovelo je do povrede člana 2 Protokola br. 1. Nastava iz kršćanstva bila je ne samo kvantitativno, već i kvalitativno drugačija u odnosu na nastavu iz drugih religija i filozofija. Istini za volju, postojala je mogućnost djelimičnog izuzeća, ali ona se odnosila na aktivnost kao takvu, a ne na znanje koje će se prenositi putem date aktivnosti. Ova razlika između aktivnosti i znanja mora da je bila ne samo komplicirana za provođenje u praksi, već je vjerovatno značajno umanjivala učinkovitost prava na djelimično izuzeće kao takvog. Sistem djelimičnog izuzeća bio je takav da roditeljima nameće težak teret s obzirom na rizik neopravdanog eksponiranja njihovog privatnog života, a mogućnost dolaženja u sukob odvrćala ih je od podnošenja zahtjeva za izuzećem.

59. Međutim, mogućnost izuzeća ne mora biti sistematično dostupna. Predmet *Dojan i drugi protiv Njemačke* (odl.) ticao se obavezne nastave iz seksualnog obrazovanja koja je bila uvrštena u nastavni plan i program za učenike osnovnih škola. Škola je odlučila da će u redovnim intervalima organizirati teatarsku radionicu, na kojoj je prisustvo obavezno, u cilju osvještavanja o problemu seksualnog zlostavljanja djece. Pored toga, postojala je školska tradicija organizacije godišnje karnevalske proslave, ali je djeci koja nisu željela prisustvovati ponuđena alternativna aktivnost. Podnosioci predstavke spriječili su učešće svoje djece u svim ili nekim od gore navedenih aktivnosti i zbog toga im je izrečena globa. Kada je dvoje roditelja odbilo platiti globu, privedeni su u zatvor. Sud je naveo da je sporna nastava iz seksualnog obrazovanja imala za cilj neutralno prenošenje znanja o ljudskoj reprodukciji, kontracepciji, trudnoći i rađanju djece u skladu sa relevantnim pravnim odredbama i s njima usklađenim smjernicama i nastavnim planom i programom, koji su bili zasnovani na aktuelnim naučnim i obrazovnim standardima. Teatarska radionica bila je u skladu s principima pluralizma i objektivnosti. Što se tiče spornih karnevalskih proslava, njih nisu pratile nikakve vjerske aktivnosti, a u svakom slučaju djeca su imala mogućnost prisustvovanja alternativnim događajima. Stoga, odbijanje izuzeća djece iz nastave i aktivnosti koje su njihovi roditelji smatrali nespojivim sa svojim vjerskim uvjerenjima nije predstavljalo povredu člana 2 Protokola br. 1. Na istom je tragu Sud zauzeo

stajalište da obavezna nastava iz sekularne etike bez mogućnosti izuzeća spada u polje slobodne procjene države u skladu s članom 2 Protokola br. 1 (*Appel-Irrgang i drugi protiv Njemačke*).

60. Iako se pojedinačni interesi ponekad moraju podrediti interesima grupe, mora se postići ravnoteža koja osigurava pravedno i ispravno postupanje prema manjinama i izbjegava svaki oblik zloupotrebe dominantnog položaja (*Valsamis protiv Grčke*, § 27). Sud je, naprimjer, zaključio da se to što školski nastavni plan i program daje prvenstvo islamu kako ga prakticira i tumači većina stanovništva u Turskoj, u odnosu na neka manjinska tumačenja islama ili drugih religija i filozofija, ne može samo po sebi smatrati nepoštivanjem principa pluralizma i objektivnosti koje bi se analizom moglo procijeniti kao indoktrinacija. Međutim, s obzirom na specifičnosti alevitske vjere u odnosu na sunitsko poimanje islama, roditelji o kojima je riječ mogu legitimno zauzeti stajalište da način na koji se provodi nastava iz „vjerske kulture i etičkog znanja” može njihovu djecu dovesti u situaciju sukoba odanosti između škole i njihovih vlastitih vrijednosti. Stoga je u takvim okolnostima odgovarajuće izuzeće bilo od suštinskog značaja (*Mansur Yalçın i drugi protiv Turske*, §§ 71–75). Tamo gdje su roditelji, u tu svrhu, bili obavezni obavijestiti školske vlasti o svojim vjerskim ili filozofskim uvjerenjima, to je predstavljalo neprimjeren način da se osigura poštivanje njihove slobode uvjerenja, posebno zato što su, u nedostatku bilo kakvog jasnog teksta, školske vlasti uvijek imale mogućnost odbiti takve zahtjeve (*Hasan i Eylem Zengin protiv Turske*, §§ 75–76).

C. Isticanje vjerskih simbola

61. Druga rečenica člana 2 Protokola br. 1 sprečava da države rade u cilju indoktrinacije koja bi se mogla smatrati nepoštivanjem vjerskih i filozofskih uvjerenja roditelja (*Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen protiv Danske*, § 53). Međutim, Sud je također zauzeo stajalište da prisustvo raspeća u učionicama državnih škola ne predstavlja povredu člana 2 Protokola br. 1. Prema mišljenju Suda, iako je istina da propisivanjem prisustva raspeća – simbola koji se nesumnjivo odnosi na kršćanstvo – propisi daju preovladavajuću vidljivost većinskoj religiji zemlje u školskom okruženju, to samo po sebi nije dovoljno da ukaže na to da odgovorna država provodi proces indoktrinacije. Raspeće na zidu je u suštini pasivan simbol i ne može se smatrati da na učenike vrši utjecaj uporediv sa utjecajem didaktičkoga govora ili učešća u vjerskim aktivnostima. Posljedice veće vidljivosti koju prisustvo raspeća u školama daje kršćanstvu potrebno je dalje smjestiti u odgovarajuću perspektivu, jer ono nije bilo vezano za obaveznu nastavu o kršćanstvu, a država je školsko okruženje istovremeno otvorila i prema drugim religijama (*Lautsi i drugi protiv Italije* [VV], §§ 71–76).

62. Konačno, država ima ulogu neutralnog arbitra i mora biti veoma pažljiva kako bi osigurala da nakon dozvole učenicima da svoju vjeru ispoljavaju u prostoru škole to ispoljavanje ne postane nametljivo i time izvor pritiska i isključivanja. Stoga, odbijanje pristupa školi djevojčicama koje nose zar ne predstavlja povredu člana 2 Protokola br. 1, jer ne lišava roditelje njihovog prava da svoju djecu izvedu na put usklađen sa njihovim vlastitim vjerskim ili filozofskim uvjerenjima, pod uslovom da je odbijanje predvidivo i proporcionalno (*Köse i drugi protiv Turske*). Isto vrijedi i u kontekstu visokog obrazovanja (*Leyla Şahin protiv Turske* [VV]).

Lista citiranih predmeta

Sudska praksa citirana u ovom Vodiču obuhvata presude i odluke Suda i odluke i izvještaje Evropske komisije za ljudska prava („Komisija“).

Osim ako drugačije nije navedeno, sve reference usmjeravaju na presudu u meritumu, nekog od vijeća Suda. Skraćenica „(odl.)“ ukazuje na to da se radi o odluci Suda, a skraćenica „[VV]“ da je predmet razmatran pred Velikim vijećem.

Poveznice na predmete citirane u elektronskoj verziji ovog Vodiča usmjeravaju na Bazu podataka sudske prakse – HUDOC (<<http://hudoc.echr.coe.int>>), koja omogućava pristup sudskoj praksi Suda (presude i odluke Velikog vijeća, vijeća i odbora, komunicirani predmeti, savjetodavna mišljenja i pravni sažeci iz Informativnih bilješki o sudskoj praksi) i Komisije (odluke i izvještaji), kao i rezolucijama Komiteta ministara.

Sud presude i odluke donosi na engleskom i/ili francuskom jeziku, koji su službeni jezici Suda. Baza podataka HUDOC također sadrži i prijevode mnogih važnih predmeta na više od četrdeset neslužbenih jezika, kao i poveznice na oko stotinu zbirki sudske prakse dostupnih na internetu koje su izradile treće strane.

—A—

Ali protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 40385/06, 11. januar 2011.

Altınay protiv Turske, br. 37222/04, 9. juli 2013.

Appel-Irrgang i drugi protiv Njemačke (odl.), br. 45216/07, ECHR 2009

Arslan protiv Turske (odl.), br. 31320/02, 1. juni 2006.

—C—

C. P. protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 300/11, 6. septembar 2016.

Çam protiv Turske, br. 51500/08, 23. februar 2016.

Campbell i Cosans protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 25. februar 1982, Serija A, br. 48

Predmet „vezan za određene aspekte zakona o upotrebi jezika u obrazovanju u Belgiji“ („Belgijski jezički predmet“) (meritum), 23. juli 1968, Serija A, br. 6

Catan i drugi protiv Republike Moldavije i Rusije [VV], br. 43370/04 i 2 druga, ECHR 2012 (izvodi)

Çiftçi protiv Turske (odl.), br. 71860/01, ECHR 2004-VI

Cyprus protiv Turske [VV], br. 25781/94, ECHR 2001-IV

—D—

D. H. i drugi protiv Češke Republike [VV], br. 57325/00, ECHR 2007-IV

Dabhi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 28627/95, odluka Komisije od 17. januara 1997.

Dojan i drugi protiv Njemačke (odl.), br. 319/08 i 4 druga, 13. septembar 2011.

Durmaz i drugi protiv Turske (odl.), br. 46506/99 i 3 druga, 4. septembar 2001.

—E—

Efstathiou protiv Grčke, 18. decembar 1996, Izvještaji o presudama i odlukama 1996-VI
Epistatu protiv Rumunije, br. 29343/10, 24. septembar 2013.
Eriksson protiv Švedske, 22. juni 1989, Serija A, br. 156

—F—

Fayed protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 21. septembar 1994, Serija A, br. 294-B
Folgerø i drugi protiv Norveške, br. 15472/02, ECHR 2007-III
Strani studenti protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 7671/76 i 14 drugih, odluka Komisije od 19. maja 1977, Odluke i izvještaji 9

—G—

Georgiou protiv Grčke (odl.), br. 45138/98, 13. januar 2000.
Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 21. februar 1975, Serija A, br. 18
Graeme protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 13887/88, odluka Komisije od 5. februara 1990.

—H—

Hasan i Eylem Zengin protiv Turske, br. 1448/04, 9. oktobar 2007.
Horváth and Kiss protiv Mađarske, br. 11146/11, 29. januar 2013.

—I—

İrfan Temel i drugi protiv Turske, br. 36458/02, 3. mart 2009.

—J—

Jaramillo protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 24865/94, odluka Komisije od 23. oktobra 1995.
Jiménez Alonso i Jiménez Merino protiv Španije (odl.), br. 51188/99, ECHR 2000-VI

—K—

Kalkanlı protiv Turske (odl.), br. 2600/04, 13. januar 2009.
Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen protiv Danske, 7. decembar 1976, Serija A, br. 23
Klerks protiv Holandije, br. 25212/94, odluka Komisije od 4. jula 1995, Odluke i izvještaji 82
Kök protiv Turske, br. 1855/02, 19. oktobar 2006.
Köse i drugi protiv Turske (odl.), br. 26625/02, ECHR 2006-II
Konrad protiv Njemačke (odl.), br. 35504/03, ECHR 2006-XIII

—L—

Lautsi i drugi protiv Italije [VV], br. 30814/06, ECHR 2011
Lavida i drugi protiv Grčke, br. 7973/10, 30. maj 2013.

Lee protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 25289/94, 18. januar 2001.

Leyla Şahin protiv Turske [VV], br. 44774/98, ECHR 2005-XI

—M—

Mansur Yalçın i drugi protiv Turske, br. 21163/11, 16. septembar 2014.

McIntyre protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 29046/95, odluka Komisije od 21. oktobra 1998.

Memlika protiv Grčke, br. 37991/12, 6. oktobar 2015.

Mürsel Eren protiv Turske, br. 60856/00, ECHR 2006-II

—O—

O’Keeffe protiv Irske [VV], br. 35810/09, ECHR 2014 (izvodi)

Oršuš i drugi protiv Hrvatske [VV], br. 15766/03, ECHR 2010

Osmanoğlu i Kocabaş protiv Švicarske, br. 29086/12, ECHR 2017

—P—

Ponomaryovi protiv Bugarske, br. 5335/05, ECHR 2011

—S—

Sampanis i drugi protiv Grčke, br. 32526/05, 5. juni 2008.

Sanlısoy protiv Turske (odl.), br. 77023/12, 8. novembar 2016.

Sorabjee protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 23938/94, odluka Komisije od 23. oktobra 1995.

Sulak protiv Turske, br. 24515/94, odluka Komisije od 17. januara 1996, Odluke i izvještaji 84

—T—

Tarantino i drugi protiv Italije, br. 25851/09 i 2 druga, ECHR 2013 (izvodi)

Timishev protiv Rusije, br. 55762/00 i 55974/00, ECHR 2005-XII

—V—

Valsamis protiv Grčke, 18. decembar 1996, Izvještaji o presudama i odlukama 1996-VI

Velyo Velev protiv Bugarske, br. 16032/07, ECHR 2014 (izvodi)

Verein Gemeinsam Lernen protiv Austrije, br. 23419/94, odluka Komisije od 6. septembra 1995,
Odluke i izvještaji 82

—W—

Whitman protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 13477/87, odluka Komisije od 4. oktobra 1989.

—X—

[X. protiv Austrije](#), br. 5492/72, odluka Komisije od 16. jula 1973.

[X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva](#), br. 8844/80, odluka Komisije od 9. decembra 1980, Odluke i izvještaji 23